

JAN IGNATIUK,
ANDRZEJ KLIMENTOWSKI
WSP Bydgoszcz

KONCEPCJA WZORU OSOBOWEGO NAUCZYCIELA PRZYSPOSOBIENIA OBRONNEGO NA PODSTAWIE BADAŃ EMPIRYCZNYCH

1. UWAGI WSTĘPNE

Pozostając pod wpływem określonych stymulacji, w danych sytuacjach, człowiek kształtuje własne zachowanie pod wpływem wielu czynników. Doniosłą rolę spełniają w tym względzie struktury poznawcze. Można je analizować np. w ujęciu teoretycznym J. Reykowskiego¹. Autor uwzględnia trzy substruktury wchodzące w skład nadrzędnej struktury poznawczej jaką stanowi tzw. Sieć Poznawcza. Są to: *Sieć Operacyjna* — decydująca o orientacji w „obiektywach” cech rzeczywistości i programowaniu czynności, *Sieć Wartości* — system reguł określających wartościowanie rzeczywistości i *struktura „Ja”* — zapis doświadczeń dotyczących własnej osoby, spełniający ważne funkcje regulacyjne.

Jest sprawą jasną, że wszystko to, co zachodzi w procesie nauczania i wychowania — zarówno po stronie nauczyciela wychowawcy, jak i po stronie ucznia — stanowi przedmiot poddawany obróbce przez Sieć Poznawczą i jej podstruktury. Zbiory właściwości tego procesu można podzielić na cechy, które stanowiąc będą źródło sądów informacyjnych (tzw. discriminanda) i sądów ewolucyjnych (tzw. preferenda).

W artykule tym interesują nas preferenda, a więc własności poddawane wartościowaniu. Rzec odnosimy do sposobów ewentualnej oceny nauczyciela przysposobienia obronnego dokonanej przez uczniów i nauczycieli tego przedmiotu. Ocenę odnosimy do pewnego zbioru wartości, które można wspomnianemu nauczycielowi przypisać. Rozważamy tylko jeden wariant: mianowicie te wartości, które — zdaniem respondentów — nauczycielowi przysposobienia obronnego należy przypisać, zakładając warunek, że są one konieczne do tego, by mógł on w procesie nauczania i wychowania funkcjonować idealnie. Inaczej mówiąc interesuje nas koncepcja wzoru osobowego nauczyciela rozważanego przedmiotu funkcjonująca u wyróżnionych respondentów. Należy wyjaśnić jednocześnie, iż przyjmujemy tu jeden z możliwych wariantów konstruowania wzoru osobowego². Idąc za koncepcjami K. Zygulskiego³, uznajemy iż są one ściśle związane z wartościami, które nadają im strukturę i sens. Dlatego też przyjmujemy dla potrzeb tego artykułu rozwiązanie, że koncepcja wzoru osobowego nauczyciela przysposobienia obronnego jaką cechuje się

X, wyznaczana jest przez zbiór tych wartości, które X nauczycielowi temu przypisuje, zakładając że od nich zależy idealne spełnianie funkcji przez tego nauczyciela. Rzecz jasna, iż przypisanie odpowiednich wartości jest funkcją wielu zmiennych. Decydują tu zapewne takie czynniki jak: wiedza o przedmiocie, jego wartościowanie w relacji do innych przedmiotów, dotychczasowa percepcja znanych sobie nauczycieli tego przedmiotu i nauczycieli innych przedmiotów, a także szereg zmiennych indywidualnych i społeczno-kulturowych. Godzi się również podkreślić, iż koncepcja wzoru osobowego rozpatrywana jako przypisanie wartości zależy również od wiedzy osobnika o wartościach i to zarówno wówczas, gdy dysponuje jakąś listą wartości, jak i wtedy, gdy lista zostaje narzucona. W tym ostatnim przypadku koncepcja wzoru osobowego jest również funkcją wartości zawartych w liście.

Podjmując badania dotyczące koncepcji wzoru osobowego nauczyciela przysposobienia obronnego, stoimy na stanowisku, że dotyczą one ustaleń właściwości, które wpływają na proces uczenia i wychowywania w ramach tego przedmiotu. Można zakładać, iż zgodność koncepcji wzoru między nauczycielami a uczniami, stanowić będzie czynnik optymalizujący efektywność procesu. Jeśli ponadto omawiany wariant zgodny będzie z normatywnymi założeniami dotyczącymi badanego wzoru, które są następstwem przyjętych założeń i treści programowych, wówczas uzyskujemy zgodność wyższego rzędu. Można przypuszczać, iż jej znaczenie będzie jeszcze bardziej doniosłe. Tymczasem, z różnych względów, można zakładać, iż nauczyciele przysposobienia obronnego oraz ich wychowankowie w omawianej kwestii mogą się dość znacznie różnić. Poznanie tych różnic pozwoli na wzbudzenie ukierunkowanej refleksji i ewentualnych oddziaływań związanych z obniżeniem dyferencji.

2. PROBLEMATYKA BADAŃ I TECHNIKI BADAWCZE

2.1. Problematyka badań

Pierwszy problem jaki stawiamy dotyczy tego, czy badani (nauczyciele i uczniowie) różnią się w zakresie wartości, przy pomocy których konstytuują wzór osobowy nauczyciela przysposobienia obronnego.

Problem drugi dotyczy zgodności poznawczo-emocjonalnej tego wzoru tj.: zgodności między pozycją rangi jaką przypisano odpowiednim wartościom, a ich oceną emocjonalną (por. niżej). Przyjmujemy tu założenie mówiące o tym, że koncepcja wzoru osobowego zgodna poznawczo-emocjonalnie spełnia w wyższym stopniu funkcje motywacyjne, aniżeli koncepcja niezgodna. Oznacza to, że jednostka która przypisuje wzorowi na najwyższych rangach odpowiednie wartości i jednocześnie ocenia je w skali emocjonalnej wyżej od wartości, które ranguje niżej, ma mniej sprzeczny obraz wzoru od jednostki, która zachowuje się odwrotnie. Jest zrozumiałe, że wzory niesprzeczne wzbudzać mogą znacznie intensywniejsze motywacje od wzorów sprzecznych np. fasadowych.

2.2. Techniki badawcze

2.2.1. Technika określania wzoru osobowego nauczyciela przysposobienia obronnego

Zastosowano z góry przygotowaną listę wartości, podając obok nazwy wartości zwięzłe określenie. Lista obejmowała 15 wartości, uwzględniając

zasady konstrukcji marksistowskiego wzoru osobowego, w którym wyróżnia się trzy warstwy wartości:

- wartości budowniczego ustroju socjalizmu,
- wartości „dobrego człowieka”,
- wartości „człowieka pracy”⁴.

Do warstwy budowniczego ustroju włączono wartości: patriotyzm, internacjonalizm, naukowy światopogląd, odwaga głoszenia własnych przekonań, odpowiedzialność za innych. Do warstwy „dobrego człowieka”: honor, sprawiedliwość, bezinteresowna przyjaźń, tolerancja, uczciwość. Do warstwy „człowieka pracy” włączono wartości: praca, poszanowanie własności społecznej, rzetelność w wykonywaniu obowiązków, zdyscyplinowanie, podnoszenie kwalifikacji.

Nie budzi rzecz jasna wątpliwości fakt, że lista przedstawianych wartości nie wyczerpuje bogactw treści marksistowskiego wzoru osobowego. W badaniach chodziło nam jednak o stwierdzenia dotyczące podstawowych wartości; nie należy zapominać również, iż badania te mają wstępny, penetracyjny charakter.

Badani otrzymywali listę 15 wartości, bez podziału na warstwy (wartości były wymieszane). Zadanie ich polegało na wyborze 5 wartości, które uznają za najbardziej celowe do tego, by można było powiedzieć, iż nauczyciel który je realizuje jest możliwie najbardziej bliski ideału nauczyciela przysposobienia obronnego. W dalszej kolejności badani, wartości te mieli pogrupować od I—V wg stopnia ważności jaki im przypisują w obrazie wzoru osobowego. Badanym zwrócono uwagę na fakt, iż zastosowana technika służy tylko związłemu oddaniu idei badanego wzoru

2.2.2. Technika określenia zgodności poznawczo-emocjonalnej koncepcji wzoru osobowego

W przedstawionych badaniach respondenci przypisując wartości wzorowi dokonywali pewnych operacji na wartościach — pojęciach. Pojęcie wartości ma zawsze złożoną strukturę poznawczo-emocjonalną. Można założyć, że przypisując wartości wzorowi, badani kierowali się głównie względami racjonalnymi, oczywiście zakładając pewne emocjonalne ustosunkowania. Z drugiej strony istnieje możliwość, że przypisując wzorowi osobowemu nauczyciela wybrane wartości, badany sam ocenia je na skali emocjonalnej nisko (repulsywnie). Oznacza to, że chciałby widzieć nauczyciela przysposobienia obronnego jako osobę, która realizuje wartości, do realizacji których jest przekonany, lecz nie wywołują one w nim akceptacji emocjonalnej. Osoba taka dysponuje sprzeczną koncepcją wzoru osobowego.

Opierając się na takich założeniach opracowano następującą technikę. Dysponując listą 15 wartości badany miał wszystkie z nich (II etap badań) ocenić wg pięciostopniowej skali. Skala posiadała następującą budowę:

Wartość ta:

- 1 — zupełnie mi się nie podoba,
- 2 — nie podoba mi się,
- 3 — jest mi obojętna,
- 4 — podoba mi się,
- 5 — bardzo mi się podoba.

Dążąc do określenia zgodności poznawczo-emocjonalnej wzoru osobowego określonego na 5 wartościach stosujemy procedurę opracowaną przez

A. Klimentowskiego⁵. Wprowadźmy poniższe rozumowanie. Zbiór 15 wartości zawartych w liście wartości oznaczmy przez ZW. Wówczas zW oznaczać będzie 5 wartości wybranych z ZW. Niech zW¹ oznacza dopełnienie zbioru zW do zbioru ZW. Przez S oznaczmy skalę oceny emocjonalnej wartości. W chwili obecnej można już wyprowadzić wskaźnik zgodności poznawczo-emocjonalnej koncepcji wzoru osobowego. Niech $\bar{a}_S(zW)$ będzie średnią arytmetyczną ocen w skali S przypisanych wartościom włączonym do wzoru, a $\bar{a}_S(zW^1)$ — analogiczną średnią pozostałych wartości. O zgodności poznawczo-emocjonalnej koncepcji wzoru osobowego mówić będziemy, gdy spełniony jest warunek:

$$\bar{a}_S(zW) > \bar{a}_S(zW^1).$$

2.3. Badania

Badania przeprowadzono w 1978 r. Badaniami objęto 60 nauczycieli przysposobienia obronnego (studentów studiów zaocznych pedagogiki wychowania obronnego WSP Bydgoszcz) oraz 45 uczniów klas II Technikum Ceramicznego w Bydgoszczy.

3. WYNIKI BADAŃ — DYSKUSJA

3.1. Wyniki

Zgodnie z treścią postawionego problemu pierwszego nie podajemy wartości najczęściej przypisywanych wzorowi przez obydwie grupy badanych, lecz wykazujemy tylko te wartości, odnośnie których pojawiły się statystycznie istotne różnicowania we frakcjach osób je preferujących. W celu dokonania obliczeń wykorzystano test do badania istotności różnic między frakcjami⁶. Wyniki ukazały, że nauczyciele przysposobienia obronnego w porównaniu do uczniów istotnie częściej preferują następujące wartości:

— naukowy światopogląd	(p < 0,01)
— internacjonalizm	(p < 0,05)
— honor	(p < 0,01)
— sprawiedliwość	(p < 0,05)
— zdyscyplinowanie	(p < 0,01)
— rzetelność w wykonywaniu obowiązków	(p < 0,05)

Z kolei uczniowie w porównaniu z nauczycielami istotnie częściej przypisują wzorowi poniższe wartości:

— odwagą głoszenia własnych przekonań	(p < 0,01)
— bezinteresowną przyjaźń	(p < 0,01)
— uczynność	(p < 0,05)
— tolerancję	(p < 0,05)

Zanim przejdziemy do dyskusji wyników należy podać jeszcze rezultat osiągnięty w analizie problemu drugiego. Stwierdzono, że w obydwu grupach istnieją frakcje osób cechujących się (w myśl przyjętego wskaźnika) niezgodnością poznawczo-emocjonalną koncepcji wzoru osobowego (nauczyciele — $p_1 = 0,283$, uczniowie — $p_2 = 0,111$). W rezultacie obliczenia testu u — okazuje się, że różnicowanie jest istotne: nauczyciele częściej aniżeli uczniowie posiadają koncepcje niezgodne poznawczo-emocjonalnie (p < 0,05).

3.2. Dyskusja

Badania przeprowadzone miały oczywiście charakter badań wstępnych. Uzyskane rezultaty przekonują, że nauczyciele i uczniowie posługują się faktycznie zróżnicowanymi koncepcjami wzoru osobowego nauczyciela przysposobienia obronnego.

Koncepcja nauczycielska akceptuje głównie „warstwę” budowniczego socjalizmu i człowieka pracy. W koncepcji uczniowskiej podkreślono uwagę wartości ogólnych (warstwa „dobrego” człowieka). Model nauczycielski jest bardziej fasadowy i oficjalny. Model uczniowski podnosi wartości ujawniające się w kontakcie osobistym, a ich treść zdaje się wskazywać na to, że młodzież oczekuje ze strony nauczyciela przysposobienia obronnego nie tylko zrozumienia lecz również zachowań facylitacyjnych. Nie można stąd wnosić jednak o randze jaką w percepcji badanych uczniów posiada analizowany nauczyciel (brak badań dotyczących nauczycieli innych przedmiotów).

Stwierdzona zasadność koncepcji wzoru reprezentowanego przez nauczycieli jest być może spowodowana pewnym stereotypowym pojmowaniem swych funkcji związanych z przedmiotem, aczkolwiek wartości są z pewnością wybrane słusznie. Problem dotyczy ich kompozycji, brak mianowicie silniejszego podkreślenia wartości ogólnoludzkich.

Wspomniana już dwukrotnie fasadowość koncepcji nauczycielskiej nie jest stwierdzeniem bez pokrycia. Otóż nauczyciele istotnie częściej, aniżeli uczniowie cechują się brakiem zgodności poznawczo-emocjonalnej własnej koncepcji wzoru. Oznacza to, że prawdopodobnie sami (gdyż uczą przysposobienia obronnego) traktują swoją misję wychowawczą stosunkowo dysonansowo. Być może stan ten rodzi pewne zjawiska negatywne takie jak np. problemy samooceny w związku z przypisanymi rolami lub chwiejność systemu postaw. Inaczej mówiąc: rezultat wskazuje na dość sprzeczne pojmowanie koncepcji samego siebie w zawodzie.

4. ZALECENIA

Rezultaty badań wskazują na potrzebę podjęcia szerszej dyskusji dotyczącej wzoru osobowego nauczyciela przysposobienia obronnego. Dla realizacji celów wychowania związanych z tym przedmiotem wydaje się celowe, by uwzględnić również opinie uczniowskie, a tam gdzie nie odpowiadają one założeniom wprowadzić odpowiednie oddziaływania mające na celu wyrobienie przekonania o specyficznej roli przysposobienia obronnego.

Ujawniona fasadowość winna być przedmiotem dyskusji z nauczycielami przedmiotu. W każdym bądź razie problematyka jest na tyle interesująca, by poddać ją dalszym badaniom.

PRZYPISY

- ¹ J. Reykowski, G. Kochańska, Szkice z teorii osobowości, Warszawa 1980
- ² Bogaty przegląd stanowiska w tej sprawie dają: A. Jasińska, R. Siemińska, Wzory osobowe socjalizmu — Warszawa 1975. Natomiast zagadnienia metodologiczne wprowadza: B. Mejbaum, Kategoria wzoru osobowego. Szkic metodolo-

- giczny: Wartości a sposób życia. Materiały ogólnopolskiego Zjazdu Filozoficznego, Wrocław 1979, ss. 127—137
- 3 K. Żygulski, Wartości i wzory kultury, Warszawa 1975, s. 126
- 4 Por. znane koncepcje M. Michalska wyłożone [w:] *Etyka*, red. H. Jankowski, Warszawa 1973
- 5 A. Klimentowski, Teoretyczna i empiryczna analiza problematyki percepcji zadań poradnictwa wychowawczo-zawodowego i jej znaczenie dla badań modelowych, [w:] *Poradnictwo wychowawczo-zawodowe (projekt poszerzonego modelu poradnictwa i systemu kształtowania kadr)* red. H. Kaja i A. Klimentowski, Bydgoszcz 1980, s. 100 i nast.
- 6 Por.: Askanas Z., Sawicki F., *Metody statystyczne w kardiologii*, Warszawa 1970, s. 76 i nast. Test wyrażony jest wzorem:

$$u = \frac{p_1 - p_2}{\sqrt{p \cdot q \left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2} \right)}}$$

gdzie: p_1, p_2 — frakcje, p — frakcja połączona, $q = 1 - p$,
 n_1, n_2 — liczebność próbek (warunek: $n_1, n_2 \geq 30$).

КОНЦЕПЦИЯ ПЕРСОНАЛЬНОГО МОДЕЛЯ УЧИТЕЛЯ ВОЕННОЙ ПОДГОТОВКИ — ЭМПИРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Резюме

Работа состоит из двух частей. В первой части содержатся анализы аксиологического характера; вторая включает описание исследовательских методов, касающихся определения образцовых черт преподавателя военной подготовки.

THE CONCEPTION OF DEFENSE EDUCATION PROFESSION MODEL — EMPIRICAL RESEARCH

Summary

The elaboration consists of two parts. First part covers analysis of an axiological type, in second one there are research techniques of determination of model teacher of defense education.